

Lausunto

29.05.2020

Asia: VN/8830/2019

Lausuntopyyntö selvityksestä usean kielen merkitsemisestä väestötietojärjestelmään

Lausunnonantajan lausunto

Selvityksessä on arvioitu vaikutuksia kieliryhmiin. Mitä muita mahdollisia vaikutuksia usean kielen merkitsemisellä väestötietojärjestelmään olisi kieliryhmiin. Pyydämme teitä erottelemaan vastauksessanne malli A:n ja malli B:n arvioidut vaikutukset.

Mallin A arvioidut vaikutukset kieliryhmiin:

Mallissa A useat äidinkielet pääsevät rinnakkain samanarvoisina väestötietojärjestelmään, minkä lisäksi asiointikieli-merkintä varmistaa henkilön saavan palvelua sillä kansalliskielellä, jota hän paremmin hallitsee. Malli A vastaa paremmin kielentutkimuksen nykyistä käsitystä monikielisydestä, sillä yksilöt ja yhteisöt käyttävät kieliä tilanteisesti eri tavoin. Lisäksi malli A tukisi kielellisten ihmisoikeuksien toteutumista (linguistic human rights, Skutnabb-Kangas). Monikieliselle yksilölle ei välttämättä ole helppoa tai tarpeellista valita yhtä kielistään ns. pääkielekseen. Malli A siis vahvistaisi monikielisten yksilöiden identiteettiä, ja henkilön eri kielistä tulisi keskenään tasa-arvoisempia. Tällä voisi olla laajempia vaikutuksia monikielisuuden arvostamiseen yhteiskunnassa tulevaisuudessa ja malli A tekisi Suomen monipuolista kielivarantoa näkyväksi.

Jos kielen rekisteröintitapaa muutettaisiin mallin A mukaisesti, tulisi pohtia niitä perusteita, minkä kielen oman äidinkielen opetukseen maahanmuuttajaoppilaat voivat osallistua, mikäli oppilaalla on tulevaisuudessakin mahdollisuus osallistua vain yhden kielensä oman äidinkielen opetukseen. Usean kielen merkitseminen äidinkieleksi mahdollistaisi monen kielen tukemisen esimerkiksi varhaiskasvatuksessa ja opetuksessa entistä laajemmin ja paremmin niin oman äidinkielen opetuksen kuin kielitietoisuuden/monikielisen henkilökunnan ja pedagogiikan kautta.

Ruotsinkielisten palveluiden osalta selvityksessä mainitaan pelkona/uhkana olevan se, että malli A vaarantaa ruotsinkielisten palveluiden tarjoamisen, jos sekä suomea että ruotsia puhuvat merkitsevät molemmat äidinkielikseen. Väestötietojärjestelmän muuttaminen mallin A mukaisesti ei

saa kuitenkin olla perusteena sille, että erikielisiä palveluja heikennetään, vaan järjestelmän kehittämisen tavoitteena tulee olla Suomen monikielisyyden näkyväksi tekeminen ja kielivarannon vahvistaminen sekä eri kieliryhmien oikeuksien ja palvelujen takaaminen ja kehittäminen. Tästä on pidettävä tietoisesti huolta. Voisiko palvelujen tarjoaminen perustua asiointikieleksi merkittyyne kieleen, jolloin yksilön ei tarvitsisi pelätä järjestelmään merkitsemiensä äidinkielen vaikuttavan tulevaisuuden palveluihin? Mallissa A voisi tällöin äidinkieleksi merkitä ”vapaasti” useamman kielen ja näiden merkintöjen pohjalta saataisiin todellista tietoa Suomen kielivarannosta.

Mallin B arvioidut vaikutukset kieliryhmiin:

Jos väestötietojärjestelmää muutettaisiin mallin B mukaisesti, yksilöä vaaditaan määrittelemään ja päättämään, mikä kielistä tulisi asettaa äidinkieleksi ja mitkä kielistä merkittäisiin ”vain” kotikieliksi lisämerkintänä. Jaottelu äidinkieli – kotikieli on kuitenkin keinotekoinen henkilölle, jolla on useampi saman tasoinen koti/koulukieli. Monikielinen ihminen ei välttämättä halua asettaa kieliä keinotekoisesti eriarvoiseen asemaan. Tältä osin malli B mukailisi nykykäytännettä, jossa henkilön pitää tehdä valinta kieltensä välillä eli malli B ei tue nykyäsiytystä monikielisestä henkilöstä. Malli B korostaa keinotekoista mielikuvaa, että äidinkieli ja kotikielet ovat eri asemassa olevia kieliä.

Selvityksessä on arvioitu vaikutuksia viranomaisten toimintaan. Mitä muita mahdollisia vaikutuksia usean kielen merkitsemisellä väestötietojärjestelmään olisi viranomaisille. Pyydämme teitä erottelemaan vastauksessanne malli A:n ja mallin B:n arvioidut vaikutukset.

Mallin A arvioidut vaikutukset viranomaisten toimintaan:

Mallin A käyttöönotto aiheuttaisi mittavan muutoksen viranomaisten toiminnassa monella tasolla. Esimerkiksi kuntien kielellistä jaotusta ja valtionosuuksien (esim. vieraskielisyys-osuus) määrittelyä tulisi pohtia uudestaan, sillä kuntien kielisyyttä ei tällöin voitaisi määritellä enää yksilöiden pääkielten perusteella, kun niitä saattaisi olla useita.

Selvityksessä onkin esitetty, että jatkossa kuntien kielellinen jaottelu voisi perustua henkilön asiointikieleen (suomi/ruotsi, mahdollisesti saame), eikä ilmoitukseen äidinkielestä. Ajatus on kannatettava. Kieliverkosto kuitenkin huomauttaa, että tässä tapauksessa kunnan kielisyyden määrittelyssä tulisi ottaa huomioon kaikkien kunnassa asuvien henkilöiden asiointikieli (myös siis maahanmuuttajien, joilla ei välttämättä suomi/ruotsi ole merkitty äidinkieleksi), eikä vain suomen/ruotsin äidinkieleksi valinneiden asiointikieli (ks. selvitys s. 40). Ei ole perusteltua määritellä kunnan kielisyyttä pohjaten vain ns. syntyperäisiin suomalaisiin ja jättää maahanmuuttajien asiointikielet (suomi tai ruotsi) huomiotta.

Perusteiden valtionosuuksien jakoon tulee olla jatkossakin yksiselitteisiä, läpinäkyviä ja oikeudenmukaisia. Siksi tarvitaan jatkoselvityksiä. Haasteet eivät ole kuitenkaan ylitypääsemättömiä suhteessa mallin A käyttöönotosta saatavaan hyötyyn.

Selvityksen mukaan (s. 23) mallin A käyttöönoton myötä haasteena olisi se, että viranomaiset eivät tietäisi yksilön ”pääkieltä”. Mallin A myötä viranomainen voisi ottaa yhteyttä aina asiointikielellä. Tapauksissa, joissa henkilön valitseman asiointikielen hallinta ei ole riittävää, esim. juuri maahan muuttaneiden kohdalla, yksilö saisi itse valita, millä kielellä hän haluaa tulkkausta tarvittaessa. Lisäksi järjestelmään tulisi tehdä muutos, jonka myötä saamenkieliset voisivat jatkossa merkitä asiointikielekseen saamen kielen ja saada viranomaisten palveluja myös saameksi, vaikka heillä olisi mallin A mukaisesti merkitty äidinkieleksi myös suomi/ruotsi.

Tällä hetkellä kunnalle voidaan myöntää valtionavustusta suomi/ruotsi toisena kielenä (s2/r2)-opetuksen järjestämiseen vain vieraskielisistä oppilaista, joiden äidinkieleksi on väestötietojärjestelmään merkitty muu kuin suomi/ruotsi/saame. Jos malli A otetaan käyttöön, tätä asiaa tulisi kuitenkin pohtia: jos oppilaalla on mahdollisuus merkitä äidinkielekseen useita kieliä ja joku niistä on suomi/ruotsi/saame, se ei tarkoita sitä, etteikö oppilaalla välttämättä olisi tarvetta s2/r2-opetukseen ja etteikö kunta tarvitsisi tukea s2/r2-opetuksen järjestämiseen. Mallin A käyttöönotto ei siis saisi tarkoittaa sitä, että oppilaat jättävät merkitsemättä äidinkielekseen suomen/ruotsin/saamen, jos se vaikuttaa kunnan valtionosuuksiin. Näin ollen mallin A myötä s2/r2-opetukseen myönnettävän valtionavustuksen perusteita tulisi korjata, koska perusteiden pysyessä ennallaan tilanne saattaa johtaa tekniseen kikkailuun järjestelmässä, eikä tilanne kannusta yksilöitä merkitsemään kaikkia kieliään järjestelmään. Tämä taas ei palvele järjestelmän kehittämisen tavoitteita.

Ylioppilastutkinnon suomi/ruotsi toisena kielenä -kokeiden osalta mallin A käyttöönotolla olisi merkitystä ja se vaatisi lainsäädännön muutosta. Olisiko monikielisellä oppilaalla, jolla olisi äidinkieli merkitty suomi/ruotsi sekä joku muu/jotkut muut kielet, mahdollisuutta osallistua halutessaan s2/r2-kokeeseen? Näin ei tällä hetkellä ole. Mallin A myötä olisi tärkeää pohtia kokeeseen osallistumisen perusteita.

Mallin B arvioidut vaikutukset viranomaisten toimintaan:

Malli B voisi kaiken kaikkiaan olla helpommin toteutettavissa viranomaisten ja lainsäädännön näkökulmasta, sillä esimerkiksi nykyiset toimintatavat kuntien kielellisessä jaotuksessa ja valtionosuuksiin vaikuttavissa kaksikielisyys/vieraskielisyyskertoimissa säilyisivät. Yksilöllä olisi yksi ”pääkieli” (äidinkieli), jonka mukaan viranomainen pystyisi arvioimaan henkilölle tarjottujen palveluiden kieltä. Mallin B myötä viranomaisen olisi helpompi määrätä oppilaan koulupaikka ja suunnitella varhaiskasvatusta.

Malli B on kuitenkin selkeästi vaatimattomampi muutos järjestelmään kuin malli A. Selvityksessäkin (s. 41) esitetään, miten mahdollisuutta lisätä kotikieliä ei välttämättä hyödynnettäisi, jolloin vaikutukset järjestelmän muuttamisesta jäisivät epämääräisiksi ja vähäisemmiksi kuin toivottu. Mallin B myötä yksilön muut kielet jäisivät edelleen vähäisemmän huomion kohteeksi, ja voikin

perustellusti kysyä, mitä merkitystä muutoksella sitten olisi. Tapahtuisiko tässä tapauksessa mitään todellista muutosta siinä, että Suomen kielivariantoa todella tehtäisiin näkyväksi ja yksilöt kokisivat monikielisyytensä olevan arvokasta, hyödyllistä ja todellisissa tilanteissa mahdollista käyttää?

Mitä taloudellisia vaikutuksia usean kielen merkitsemisellä väestötietojärjestelmään olisi teidän kannaltanne? Pyydämme teitä erottelemaan vastauksessanne malli A:n ja mallin B:n arvioidut vaikutukset.

Mallin A arvioidut taloudelliset vaikutukset:

Mallin A käyttöönotto tulee selvityksen mukaan hieman mallia B kalliimmaksi. Selvityksen tähänastisen laskelman mukaan eroa on kuitenkin vain 20 000 euroa, mikä tässä tapauksessa on pieni summa, eikä se näin merkittävää muutosta mietittäessä voi olla ratkaiseva tekijä päätöksenteossa. Mallin A myötä muutos ja sen mukanaan tuomat edut ovat suurempia.

Mallin B arvioidut taloudelliset vaikutukset:

Malli B tulee hieman mallia A halvemmaksi selvityksen mukaan, mutta sen myötä muutoksen tulokset voivat jäädä laihemmiksi ja muutos pienemmäksi. Silloin käytetty summa voi tuntua hukkaan heitetyltä, jos tavoiteltua muutosta kielivaroannon näkyväksi tekemiseen ja monikielisten henkilöiden identiteettien vahvistamiseen ei todella saavuteta.

Mikä selvitetystä vaihtoehtoista olisi teidän mielestänne paras malli toteutettavaksi?

Malli A

Kirjoittakaa tähän, jos teillä on muuta lausuttavaa

Valtakunnallinen Kielikoulutuspolitiikan verkosto (Kieliverkosto) kiittää oikeusministeriötä mahdollisuudesta lausua selvityksestä koskien usean kielen merkitsemistä väestötietojärjestelmään. On erinomaista, että selvitys on tehty ja asiaa edistetään! Asia on tärkeä ei vain kaksikielisten suomen- ja ruotsinkielisten ja Suomen virallisten kielivähemmistöjen vaan myös uudempien moninaisten maahanmuuttajakieliryhmien näkökulmasta. On tärkeää tehdä näkyväksi se, että yksilö voi kuulua ja identifioitua useisiin kieliryhmiin ja valita, miten hän tuo tätä ilmi.

Tiivistetysti voisi sanoa, että malli A saisi aikaan todellisen yhteiskunnallisen muutoksen, malli B vain nimellisesti. Malli A olisi kielellisten ihmisoikeuksien mukainen, kun taas malli B asettaa yksilön kielet eriarvoiseen asemaan, eikä yksilön ole ehkä yhtä hyvin osatuista tai samanarvoisista kielistä helppo tehdä valintaa äidinkieleksi.

Etenkin mallin A myötä monikielisyydestä voisi tulla vähitellen yhteiskunnallisesti arvostettu rikkaus, mikä lisää erikielisten välistä ymmärrystä ja edistää esimerkiksi kielikoulutuksen kehittämistä. Mahdollisuus merkitä useita kieliä väestötietojärjestelmään tekisi Suomen kielivariantoa näkyväksi ja

mahdollistaisi erikielisten palveluiden paremman ennakoimisen ja kehittämisen. On erittäin tärkeää viranomaisten näkökulmasta, että tarve käyttää eri kieliä esimerkiksi tiedottamisessa tulee näkyväksi; tämä on huomattu jo esimerkiksi koronaepidemian aiheuttamassa kriisissä. Kieliverkosto pyrkii omalta osaltaan vuoden 2020 teeman mukaisesti edistämään Suomen monipuolista kielivarantoa ja keskustelua siitä.

Kumman tahansa mallin käyttöönotto tukee esim. varhaiskasvatuksen ja opetuksen suunnittelua, kun järjestelmästä näkee kotona käytettävän useita kieliä. Lisäksi useiden kielten ilmeneminen järjestelmässä mahdollistaa sen, että viranomaiset voivat tarjota mahdollisimman hyvin palveluja monikielisille asiakkaille. Tietojen tulee olla viranomaisten ja myös esim. opetuksen järjestäjien saatavissa helposti, jotta tietoa henkilön käyttämistä kielistä voidaan aidosti hyödyntää esim. opetuksen suunnittelussa.

Väestötietojärjestelmän kehittäminen ja uudistaminen vaativat myös sitä, että asiasta tiedotetaan yksilöitä ja eri kieliryhmiä kattavasti, selkeästi ja eri kielillä. Kieliryhmät tarvitsevat luotettavaa tietoa, jossa perustellaan usean kielen merkitsemisen hyötyjä yksilön ja yhteiskunnan kannalta. Yksilöille ja kieliryhmille tulee olla selvää, mitä järjestelmän kehittämisellä tavoitetaan, mikä ero on asiointikielellä ja äidinkielillä, millä perusteella viranomainen tarjoaa palveluja milläkin kielellä ja mistä kielistä on mahdollista saada kielenopetusta. Järjestelmän kehittämisen myötä laajempi kysymys on se, miten väestö ottaa kehityksen vastaan ja millaisia käsityksiä heillä on monikielisyydestä ja omasta kielitaidostaan. Ei voida vain muuttaa järjestelmää ilman, että todella pyritään saavuttamaan tavoitteet kielivarannon monipuolistamiseksi ja kieli-identiteettien vahvistamiseksi.

Lausunto on valtakunnallisen Kielikoulutuspolitiikan verkoston (Kieliverkoston) tutkijoiden ja ohjausryhmän yhteistyössä laatima. Lausunnon kirjoittamiseen ja kommentointiin ovat osallistuneet seuraavat henkilöt:

- Kieliverkostoa koordinoiva projektitutkija Erja Kyckling, Kieliverkosto
- yliopistotutkija Heidi Vaarala, Kieliverkosto
- projektitutkija Sanna Riuttanen, Kieliverkosto
- yliopisto-opettaja, puheenjohtaja Jenni Alisaari, Suomenopettajat ry
- yliopisto-opettaja Marina Bendtsen, Åbo Akademi
- professori Karita Mård-Miettinen, Jyväskylän yliopisto
- professori Liisa Tainio, Helsingin yliopisto
- puheenjohtaja Outi Vilkuna, Suomen kielenopettajien liitto SUKOL ry

Kyckling Erja
Kielikoulutuspolitiikan verkosto (Soveltavan kielentutkimuksen keskus,
Jyväskylän yliopisto)